

JÓN KALMAN STEFÁNSSON

**Gondolatok
a mamutfenyőkről
és az időről**

Fordította Patat Bence

Jón Kalman Stefánsson

GONDOLATOK
A MAMUTFENYŐKRŐL
ÉS AZ IDŐRŐL

TYPOTEX



Az Európai Unió társfinanszírozásával

Az Európai Unió finanszírozásával. Az itt szereplő vélemények és állítások a szerző(k) álláspontját tükrözik, és nem feltétlenül egyeznek meg az Európai Unió vagy az Európai Oktatási és Kulturális Végrehajtó Ügynökség (EACEA) hivatalos álláspontjával. Sem az Európai Unió, sem az EACEA nem vonható felelősségre miattuk.



ICELANDIC LITERATURE CENTER

Ez a könyv az Izlandi Irodalmi Központ támogatásával jelent meg.

Ýmislegt um risafurur og tímann

Copyright © Jón Kalman Stefánsson, 2001

Published by agreement with Copenhagen Literary Agency ApS, Copenhagen.

Hungarian translation © Patat Bence, 2023

Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2023

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

TYPOTEX VILÁGIRODALOM

ISSN 2064-2989

ISBN 978 963 493 260 4

Kedves Olvasó!

Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!

Újabb kiadványainkról, akcióinkról a www.typotex.hu

és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó

Alapította Votisky Zsuzsa, 1989

A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók

és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Németh Kinga

Felelős szerkesztő: Kiss Barnabás

Borítóterv: Nagy Norbert

Nyomta és kötötte: OOK-PRESS Nyomda, Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

... és meghallottuk Karl Anton kiáltását:

– Itt a nyoma!

– Ez egy tehéné – mondtam.

– Nem, ez a strucc – mondta.

És követtük a strucc útját a dombon át.

Martin A. Hansen: *A strucc*

ELSŐ RÉSZ

AZAZ VALAMIFÉLE
ELŐSZÓ, A HELYZET LEÍRÁSA
ÉS ELENGEDHETETLEN
KITÉRŐK

A kezdet

Valahol az ég és a tenger között vagyok, a hegyek felett, a csillagok alatt.

Összetűzésbe keveredem,
és meleg van

Amikor mostohám becsomagolt a táskámba, azt mondja: Ne várj túl sokat a külföldtől.

A mostohám egy Isten háta mögötti félszigeten nőtt fel az ország legészakibb részén, ahol valamikor a tizennyolcadik vagy tizenkilencedik században megállt az idő: sokszor jártam ott. De most ezen a repülőgépen ülök, amely nagy zöttyenéssel landol a fekete aszfalton, és épp találkozom az első norvéggal, a nagymamámat leszámítva. A repülőgéphez gurított lépcsőnél áll, egy kis kockás autó mellett, rövidnadrágot visel. Soha nem láttam még férfit rövidnadrágban.

Az imént még félúton lebegtem ég és tenger között, a kékségben, a hegyek felett és a csillagok alatt. Most lemegyek a lépcsőn, meleg van, olyan sűrű a levegő, hogy meg lehet tapintani. A férfi int, hogy szálljak be a kocsiba, elindul és elkezd beszélni. Körbetekintek: bárhová nézek, mindenütt óriási repülőgépek, végtelenül nagyok, némelyik akkora, mint a tömbház, amelyben lakom. Lent a földön üvöltő óriásmadarak, amint a levegőbe érnek, láthatatlan pontok. A férfi egyszer csak megállítja az autót, teljesen váratlanul, és kövér ujjjaival turkálni kezd a zsebeimben. Vörös az arca.

Egy kicsit megijedek. A férfi kihúzza az ingem mellső zsebéből a könyvecskét, amiről Apa azt mondta, vigyázzak rá, nélküle bajba kerülhetek. Ezért kikapom a férfi kezéből. Úgy tűnik, meglepődött, még jobban elvörösödik az arca. Olyan vörös, hogy mindjárt szét-

durran a feje, és akkor bajban leszek. Megragadja a könyvecskét. Most jól jönne egy kés, mint Tarzannak és Könnyűlábúnak*, de a fogaim erősek, és határozottan beleharapok a férfi bal karjába. Ennek ellenére elveszi tőlem a könyvecskét, de a továbbiakban nem próbál velem beszélgetni. Néhány órával később felszállok egy másik repülőgépre. Megint a kék égen vagyok, minden madár fölött.

* Ralph Moody (1898–1982) amerikai író *Little Britches* című önéletrajzának egyik szereplője. Az eredetiben Two Dog névre hallgató feketelábú indiánt az izlandi fordításban Könnyűlábúra (Léttfeti) keresztelték.

Stavanger városáról

Kikötőváros az 59. szélességi fokon, a Hafsrfsjord közelében. Lakosainak száma körülbelül százezer, híres, 12. századi templomának régebbi részei román, az újabbak gótikus stílusban épültek. Stavanger korábban a heringhalászat és a hajózás jelentős központja volt, de miután a vitorlások helyét gőzhajók vették át, a város hajógyárai hanyatlani kezdtek. Egy ideig leginkább a konzervipar biztosította lakóinak megélhetését, később azonban Stavanger a norvég olajkitermelés központjává vált. A városban egy kis méretű, szép tó is található. Úgy emlékszem, Alexander Kielland* író Stavangerben született. Van tőle egy könyvem. Stefán frá Hvítadal** költőnk is élt itt egy-két évig, és gyakran fázott a Ryfylkegata 5. szám alatt, Bøe asztalos rozzant padlásszobájában, nem messze a „Stavanger Støberi og Dok”-tól***.

* Alexander Kielland (1849–1906), norvég realista író.

** Stefán Sigurðsson (1887–1933), izlandi költő.

*** Stavangeri Öntöde és Dokk: a város legendás hajógyára. A 19. század közepén alapították, és egy időben a település legtöbb embert foglalkoztató munkahelye volt. 1930-ban csődbe ment.

A legrosszabbra számítok

Felemelkedem az oslói repülőtér forró aszfaltjáról, és eltűnök a kék égen. Majd megérkezem a stavangeri repülőtérre, ahol túl sok az ember. Nyüzsgő tömeg, de nincs egyetlen ismerős arc sem. Nem is sejtettem, hogy egyáltalán ennyi ember létezik, és egyikük sem tud az én létezésemről. Különös szorongás fog el. Bánatos és fokozatosan erősödő hang, amely minden más hangot elnyom. A legrosszabbra számítok. Ám az utolsó pillanatban, valószínűleg a legeslegutolsóban, feltűnik a nagyapám, és visszafogott mosolya megváltoztatja a világ arcát.

Tíz évvel később ugyanezen a repülőtéren át utazom, de akkor jóval kisebbnek tűnik, és nincs nagyapapa, akinek a mosolya tartalommal töltené meg az embertömeget, akkor egyedül vagyok, úton egy sziget felé, ahol egy alumíniumgyárban fogok munkába állni. Két emberrel dolgozom majd ott együtt: egy középkorú, hallgató norvéggal, aki jeges teát iszik, a bőre a cserzett marhabőrre emlékeztet, és szemén sötétség ül, nem tudom, miért. A másik egy állati kövér amerikai, akinek húsz éve be nem áll a szája. Vietnámban harcolt, és rendszeresen megmutatja nekem a bal oldalán áthaladó puszkagolyó után maradt heget. Fiatalabb korában a barátaival rózta Amerika végtelen útjait, egy nagy, ringatózó kocsival, az első ülések között egy Budweiserrel megpakolt hűtőtáskával, a hangszórókból szólt a rockzene, és úgy érezte, hogy az útnak soha nincs vége. Aztán egy norvég alumíniumgyárban mégis vége lett.

Elnézést kérek

Alumíniumgyár, jeges tea, amerikai országút, amelyik egy norvég gyárban végződik, ezek mind csak kitérők az elbeszélésben. Itt még csak tízéves vagyok, és nem húsz, az írás mint torzulás még nem érződik a testemben. Elnézést kérek, és megismétlem, hogy tízéves vagyok, és a nagyapám mosolya az ég mindenekfelett, aztán letérdel előttem a nagyanyám, és az orrom meg a szám megtelik a kávé, a dohány, az élet édes-tömény illatával.

Nagymama: a norvég asszony, aki nem sokkal
a háború után jött Izlandra, és még jóval
az előtt hozzáment a nagypapához,
hogy megláttam volna a nap- és árnyékvilágot

Egy keskeny fjordban nőtt fel. A tanya viszonylag magasan állt a hegyoldalon, a legelő néhol olyan meredek volt, hogy nyáron zöld vízesésre hasonlított. A gazdasszonyt jóindulatáról ismerték: segített a szegényeken, támogatta a gyerekeiket, hogy tanulhassanak. De ez a melegszívű asszony otthon olyan hideg volt, mint a jég, a férje gyenge és engedelmes, a nagymama pedig a sors fordulatai folytán árvaként került erre a helyre. A legközelebbi tanya gyalog majdnem egyórányi távolságra volt, a falu kétórányira. Miután a nagymama két telet töltött el a falu iskolájában, az asszony azt mondta, hogy ezentúl otthon kell maradnia segíteni, és hogy majd ő gondoskodik róla, hogy a tanulása se maradjon el. Aztán évek teltek el. A férj favágással foglalkozott és napokig távol volt, a nagymama fát hasogatott, ellátta a teheneket, a disznókat, csirkéket gondozott, takarította a házat; kapta a pofonokat. Tanulásról szó sem esett, de a nagymama egyszer rákérdezett. Milyen gonosz és hálátlan vagy, te szörnyeteg, mondta erre az asszony, én mindent megteszek, hogy segítsek a nehéz sorsúakon és a szegényeken, amikor pedig hullafáradtan hazajövök, rám akaszksz, mint egy pióca, holott mindened megvan. Mindig arra kényszerítesz, hogy megbüntesselek, soha nem hagysz más választást, hozd csak ide a seprűt.

Aztán a nagymama eléri a kamaszkort. Kettesben vannak otthon egy verőfényes tavaszi napon. Az ablakban légy zümmög. Forrón süt a nap a fák között. A földszinten a kamasz nagymama dolgozik és küszködik, míg az emeleten a szegények angyala fekszik: a kemény-

kezű és erőseket ütő asszony. Szokásával ellentétben nem megy le a földszintre, hogy a nagymamát noszogassa, hanem nyögve, sóhajtozva fekszik az ágyban. Délután kezd jajgatni fájdalmában. Egész álló nap jajgat, akkor is, amikor a nagymama este kimegy megfejni a teheneket, akkor is, amikor visszajön. Aztán az éj sötétje betölti az erdőt, betódul az ablakokon, és az asszony hajnalig jajgat, jajgat, miközben a halál nagyon lassan kiszívja belőle az életet. Ennyire fáj a halál?, kérdezi tőlem a nagymama jó néhány évvel később, amikor már ő is megöregedett és igencsak elhasználódott; ennyire fáj a halál?, kérdezi, és heteken át erős kávéval és cigarettával próbálja magát ébren tartani, mivel biztosan tudja, hogy a gyötrelmes halál álmában fogja utolérni.

De mindez, a keskeny fjord, a rémisztő halál, a légy az ablakban, mindez végtelenül távol van azon a tavaszi napon, amikor nagymama leguggol elém a stavangeri repülőtéren, és azt mondja: *Velkommen*.

Itt azt is meg kell jegyezni,

hogy azokban az években csak a légi utaskísérők és politikusok utaztak külföldre, meg talán a tengerészek, de mivel a közelemben nem volt sem tenger, sem tengerész, erre nem sokat gondoltam.

Külföldön vagyok, tiszteletnek örvendek,
de ismerem a szomorúságot is

Aztán egy fehér Volga hátsó ülésén ülök.
Külföldön vagyok.

Rengeteg olyan dolgot látok, amit a mi tömbházunkból, az egész környékünkről senki más nem látott.

Az elmúlt téli hónapokban az előttem álló külföldi utazás miatt én lettem a környék leghíresebb gyereke. Én voltam „aki külföldre készül”. Az irigyek próbálták lefitymálni a kalandot. Azt állították, hogy vannak Norvégiánál különlegesebb országok. Említették Afrikát, ahol elefántok élnek. Említették Amerikát, ahol indiánok és hamburgerek vannak. Egyvalaki Ausztráliát említette, ahol véget ér a világ, egy hatalmas, meredek sziklafalba zuhan bele, és odalent az ördög kacag. De ezek a fondorlatok elhanyagolható hatással jártak, és az elutazásom előtti utolsó napokban hatalmas tiszteletnek és népszerűségnek örvendtem. Már csak az hiányzott volna, hogy Gunnhildur, aki a lépcsőházunkban a másodikon lakik, szemben a zsémbes férfival, szerelmet valljon nekem, és kijelentse, hogy nélkülem az élete egy sötét, hideg kő, amely a világűr fenyegető csendjében lebeg. A közelgő külföldi utazás azonban mit sem változtatott azon, hogy a koromhoz képest alacsony vagyok, göndör, lángvörös a hajam, és az arcomon több a szeplő, mint csillag az égen. Ezért aztán nem talál viszonzásra a szerelmem.

De még Gunnhildur csillogó szemének szomorú emléke és az irántam tanúsított közönye sem tudja beárnyékolni azt a tiszta örömet, amit a Volga hátsó ülésén ülve érzek. Elöttem nagymama és nagypapa tornyosul a két ülés támlája fölé, nagypapa a kalapjában, amely egy Bogart- és egy keménykalap keveréke, a nagymama pedig, igen, most hátranéz a hátsó ülésre, mosolyog és mond valamit, amit már régen elfelejtettem. Arcának minden vonását látom magam előtt, azt, ahogy mosolyog, látom minden szarkalábát, látom a szeme ragyogását, látom a bal füle szokatlanul nagy fülcimpáját. Behunyam a szemem, és mindez nagyon tisztán jelenik meg előttem. Az ülések a Volgában, a szélvédő az eltorzult karokra emlékeztető ablaktörlő lapátokkal, az út menti fák, a fekete aszfalt, mindezt jól látom, de a nagymama szavait elnyűtte az idő: ez egy kép, hang nélkül.

A jégfal

Talán létezik valaki, aki mindent a kezében tart: a sorsot, az időt, az életet, a véletlent, a halált. Talán létezik egy ajtó, amely egy másik világra nyílik, Isten talán több nagyszerű irodalomnál, és az életnek nem csupán a szívdobbanáshoz van köze: egy utolsó lélegzet, aztán a nagy üresség. Egyszer megkérdeztem a nagymamától, hisz-e a halál utáni életben. Ehh, felelte, nem foglalkozom *efajtaságokkal*. Aztán ott állok a koporsójánál.

Február van és olyan kemény fagy, hogy recseg az ég. Már majdnem negyvenéves vagyok, de gondolatban tízéves, a Volga hátsó ülésén, a nagymama hátrafordul, mond valamit. Erőtéljesek a vonásai, világos a szeme, kedves, ugyanakkor kissé acélos is a tekintete. Alig harminc évvel később ott fekszik a koporsóban; annyira kisminkelték, hogy a vonásai eltűntek, csak egy sima arc maradt, nem látszik rajta sem szenvedés, sem öröm, csak homályos öregedés. Mintha a nagy ürességgel nézne szembe. Tétován odanyújtom a kezemet, és megérintem a homlokát. Jéghideg. Könyörtelen, kíméletlen hidegség. Jégfal, amelyről leperreg minden szó, minden hit, minden remény.